

دانشگاه پیام نور

نام مرکز: تهران

گروه علمی: زبانشناسی و آموزش زبانهای خارجی

نام رشته: آموزش زبان فارسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته آموزش زبان فارسی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر بهمن زندی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمدتقی پوریان

پژوهشگر:

محمد رضازاده زوارم

سال تهیه :

شهریورماه ۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به :

همسر و فرزند دلبندم ؛

پدر و مادر و خواهر و برادرهای فداکار و ایثارگر؛

و همچنین استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر بهمن زندی و استاد مشاور محترم جناب آقای دکتر محمدتقی پوریان و سایر عزیزان گرامی و زحماتش مخصوصاً استاد محترم داور جناب آقای دکتر مهدی سمایی و در نهایت از کلیه سازمان ها و نهادها از قبیل کتابخانه ملی ایران سازمان عقیدتی سیاسی ارتش ج.ا.ا و مرکز اسناد ایران (ایران داک) و دانشگاه پیام نور که مخلصانه اینجانب را در تهیه و تدوین این اثر یاری و مساعدت نمودند.

چکیده

پژوهش حاضر تلاشی است در جهت شناخت تحول واژگان نظامی در طول تاریخ نظامی ایران و واژگانی که امروزه در بستر و محیط های نظامی و همچنین در بین افراد و ارگان های نظامی کشور رواج یافته است. اغلب در مواجهه با رویدادهای مهم و تأثیرگذاری چون جنگ ها، برقراری ارتباط تجاری با سایر کشورها، اعزام نظامیان به خارج از کشور برای کسب تحصیل یا مهارت، حضور مستشاران خارجی، ورود تجهیزات پیشرفته و ظهور فناوری های نوین و... اتفاق افتاده است.

محقق کوشیده است تا نحوه تشکیل و پیدایش این واژه ها را ریشه یابی و به علل بروز تغییر این واژگان در بستر تاریخ نظامی پی ببرد. برای رسیدن به هدف و نتیجه گیری صحیح از پژوهش، دوره تاریخی ایران به هشت عصر تاریخی: دوره های قبل از اسلام، بعد از اسلام، سلسله ترکان، مغولان، صفویان، قاجاریان، پهلوی و انقلاب اسلامی تقسیم بندی شده است.

فهرست

صفحه	موضوع ها
۱	چکیده
۲	فصل اول (کلیات تحقیق)
۳	۱.۱ مقدمه
۴	۲.۱ موضوع پژوهش
۵	۳.۱ اهمیت پژوهش
۶	۴.۱ اهداف پژوهش
۷	۵.۱ پرسش های پژوهش
۸	۶.۱ روش های پژوهش
۸	۷.۱ کلید واژه ها
۱۵	فصل دوم (پیشینه و چارچوب نظری پژوهش)
۱۶	بخش اول
۱۶	۲.۱ زبان
۱۶	۲.۱.۱ تعریف زبان
۱۷	۲.۱.۲ تحول زبان
۱۸	۲.۱.۲.۱ علل تحول زبان
۲۰	۲.۱.۲.۲ سه ویژگی تغییر و تحول زبان
۲۱	۲.۱.۳ تحول زبان فارسی

۲۷	۲.۱.۴ تحول واژگان در زبان فارسی
۲۸	۲.۱.۵ زبان‌شناسی تاریخی
۳۵	۲.۱.۶ مدل پیشنهادی
۳۶	بخش دوم
۳۶	۲.۲ تاریخچه ساختوازی
۳۷	۲.۲.۱ ساختواژه
۳۷	۲.۲.۱.۱ ساختواژه تصریفی
۳۷	۲.۲.۱.۲ ساختواژه اشتقاقی
۳۸	۲.۲.۲ مفاهیم بنیادی ساختواژه
۴۴	۲.۲.۳ انواع زبان‌ها از نظر ساختواژه
۴۵	۲.۲.۴ موانع واژه‌سازی
۴۷	۲.۲.۵ فرآیندهای واژه‌سازی
۵۱	۲.۲.۶ پیشینه مطالعات واژه‌سازی
۶۲	فصل سوم (روش‌شناسی تحقیق)
۶۳	۱.۳ انواع تحقیق
۶۳	۲.۳ روش پژوهش
۶۴	۳.۳ شیوه گردآوری اطلاعات
۶۵	۴.۳ ابزار پژوهش
۶۵	۵.۳ جامعه پژوهش

۶۶	۶.۳ قلمرو علمی پژوهش
۶۷	۷.۳ روش نمونه گیری
۶۸	فصل چهارم (تجزیه و تحلیل)
۶۹	۱.۴ مقدمه
۶۹	۲.۴ تحول واژگان نظامی
۷۰	۳.۴ عصر اول (پیش از اسلام تا ابتدای دوره اسلامی)
۷۰	۱.۳.۴ تحلیل یافته های نظری و محتوایی عصر اول
۸۳	۲.۳.۴ تحلیل زبانشناختی واژگان عصر اول
۸۹	۴.۴ عصر دوم (ارتش ایران در دوران پس از اسلام تا ابتدای عصر سلسله ترکان)
۸۹	۱.۴.۴ تحلیل یافته های نظری و محتوایی
۱۰۲	۲.۴.۴ تحلیل زبانشناختی واژگان عصر دوم (از اسلام تا دوره سلسله ترکان)
۱۰۵	۵.۴ عصر سوم: سلسله ترکان (از انتهای دوره اسلامی تا ابتدای دوره مغول)
۱۰۵	۱.۵.۴ تحلیل یافته های نظری و محتوایی
۱۱۳	۲.۵.۴ تحلیل زبانشناختی واژگان نظامی عصر سوم
۱۲۱	۶.۴ عصر چهارم: مغولان (از ابتدای دوره مغول تا ابتدای دوره صفویان)
۱۲۱	۱.۶.۴ تحلیل یافته های نظری و محتوایی
۱۳۴	۲.۶.۴ تحلیل زبانشناختی واژگان عصر چهارم
۱۴۳	۷.۴ عصر پنجم صفویان (از ابتدای دوره صفویان تا ابتدای دوره قاجاریه)
۱۴۳	۱.۷.۴ تحلیل یافته های نظری و محتوایی

۱۶۵	۲.۷.۴ تحلیل زبانشناختی واژگان عصرپنجم
۱۷۲	۸.۴ عصرششم:قاجاریه(ازابتدای دوره قاجاریه تاابتدای دوره پهلوی)
۱۷۲	۱.۸.۴ تحلیل یافته های نظری ومحتوایی
۱۸۷	۲.۸.۴ تحلیل زبانشناختی واژگان نظامی عصرششم
۱۹۸	۹.۴ عصرهفتم:پهلوی(ازانتهای دوره قاجاریه تاابتدای دوره انقلاب اسلامی)
۱۹۷	۱.۹.۴ تحلیل یافته های نظری ومحتوایی
۲۰۶	۲.۹.۴ تحلیل زبانشناختی واژگان نظامی عصرهفتم
۲۱۱	۱۰.۴ عصرهشتم:انقلاب اسلامی ایران(ازانتهای عصرپهلوی تاکنون)
۲۱۱	۱.۱۰.۴ تحلیل یافته های نظری ومحتوایی
۲۲۰	۲.۱۰.۴ تحلیل زبانشناختی واژگان نظامی هشتم
۲۲۸	فصل پنجم(نتیجه گیری)
۲۲۹	۱.۵ پاسخ به سوالات طرح شده درتحقیق حاضر
۲۳۴	۲.۵ نتیجه گیری
۲۳۶	۳.۵ محدودیت های پژوهش
۲۳۶	۴.۵ پیشنهادهای پژوهش
۲۳۷	منابع وماخذ
۲۴۳	پیوست ها
	فهرست جداول
۲۴	جدول شماره (۲-۱)جریان انتقال زبان ازحالت باستان به ایرانی میانه

۲۵	جدول شماره (۲-۲) زبان های ایرانی میانه
۶۶	جدول شماره (۳-۱) هشت عصر نظامی
۷۲	جدول شماره (۴-۱) رسته های ارتش ساسانی
۷۳	جدول شماره (۴-۲) تشکیلات نظامی ساسانیان
۷۴	جدول شماره (۴-۳) القاب و مناصب ساسانیان
۷۵	جدول شماره (۴-۴) درجات نظامی عصر اول
۷۶	جدول شماره (۴-۵) تجهیزان نظامی عصر اول
۷۶	جدول شماره (۴-۶) اماکن نظامی عصر اول
۸۲	جدول شماره (۴-۹) واژگان نظامی در عصر اول
۸۴	جدول شماره (۴-۱۰) تحلیل زبان شناختی واژگان عصر اول
۸۸	جدول شماره (۴-۱۱) واژگان متأثر از زبان بیگانه در عصر اول
۱۰۱	جدول شماره (۴-۱۲) واژگان چهارمقوله در عصر دوم
۱۰۲	جدول شماره (۴-۱۳) تحلیل ساختوازی واژگان نظامی عصر دوم
۱۰۴	جدول شماره (۴-۱۴) واژگان عصر دوم نوع زبان مبداء
۱۰۷	جدول شماره (۴-۱۵) اصطلاحات نظامی در عهد غزنویان
۱۰۸	جدول شماره (۴-۱۶) درجات نظامی عصر سوم
۱۰۹	جدول شماره (۴-۱۷) ادوات جنگی دوره غزنویان
۱۱۰	جدول شماره (۴-۱۸) اصطلاحات دیوان شرطه سامانیان
۱۱۱	جدول شماره (۴-۱۹) اصطلاحات نظامی دیوان عرض

- ۱۱۲ جدول شماره (۴-۲۰) واژگان چهارمقوله نظامی در عصر سوم
- ۱۱۳ جدول شماره (۴-۲۱) تحلیل ساختواژی واژگان عصر سوم
- ۱۱۹ جدول شماره (۴-۲۲) واژگان عصر سوم نوع زبان مبداء
- ۱۲۴ جدول شماره (۴-۲۳) انواع مالیات های نظامی عصر چهارم
- ۱۲۴ جدول شماره (۴-۲۴) اصطلاحات نظامی عصر تیموریان
- ۱۲۸ جدول شماره (۴-۲۵) تجهیزات نظامی مغولان در عصر چهارم
- ۱۳۳ جدول شماره (۴-۲۶) واژگان چهارمقوله نظامی در عصر چهارم
- ۱۳۴ جدول شماره (۴-۲۷) تحلیل زبانشناختی واژگان عصر چهارم
- ۱۴۱ جدول شماره (۴-۲۸) واژگان و زبان مبداء در دوره چهارم
- ۱۵۴ جدول شماره (۴-۲۹) مقامات و مناصب دوره نادر
- ۱۵۵ جدول شماره (۴-۳۰) مناصب و درجات دوره زندیه
- ۱۶۳ جدول شماره (۴-۳۱) مقولات چهارگونه واژگان نظامی در عصر پنجم
- ۱۶۵ جدول شماره (۴-۳۲) تحلیل زبان شناختی واژگان عصر پنجم
- ۱۷۰ جدول شماره (۴-۳۳) واژگان عصر پنجم و زبان مبداء
- ۱۷۵ جدول شماره (۴-۳۴) قوای مسلحه ایران در زمان حکومت احمدشاه
- ۱۷۹ جدول شماره (۴-۳۵) تشکیلات دیویزیون قزاق
- ۱۸۵ جدول شماره (۴-۳۶) چهارمقوله واژگان نظامی در عصر ششم
- ۱۸۷ جدول شماره (۴-۳۷) تحلیل زبانشناختی واژگان عصر ششم
- ۱۹۴ جدول شماره (۴-۳۸) واژگان عصر ششم و زبان مبداء

۱۹۹	جدول شماره (۴-۳۹) اسامی و درجات متحول شده در سال ۱۳۱۴ ش
۲۰۳	جدول شماره (۴-۴۰) سازمان های تفصیلی ارتش و وظایفشان
۲۰۵	جدول شماره (۴-۴۱) واژگان چهارمقوله نظامی در عصر هفتم
۲۰۶	جدول شماره (۴-۴۲) تحلیل زبانشناختی واژگان نظامی در عصر هفتم
۲۱۰	جدول شماره (۴-۴۳) واژگان و زبان مبداء در عصر هفتم
۲۱۲	جدول شماره (۴-۴۴) درجات نظامی عصر هشتم
۲۱۳	جدول شماره (۴-۴۵) تجهیزات عصر هشتم
۲۱۸	جدول شماره (۴-۴۶) واژگان چهارمقوله نظامی در عصر هشتم
۲۲۰	جدول شماره (۴-۴۷) تحلیل زبانشناختی واژگان عصر هشتم
۲۲۷	جدول شماره (۴-۴۸) واژگان و زبان مبداء در عصر هشتم

فهرست نمودارها

۹۰	نمودار شماره (۴-۱) نقشه جنگی عصر اول
۲۲۹	نمودار شماره (۵-۱) چگونگی ساخت واژی واژگان نظامی
۲۳۰	نمودار شماره (۵-۲) فرآیندهای واژه سازی واژگان نظامی
۲۳۰	نمودار شماره (۵-۳) نسبت واژگان قرض گیری شده به واژگان هر عصر
۲۳۱	نمودار شماره (۵-۴) واژگان قرض گیری شده در عصرهای تاریخی
۲۳۲	نمودار شماره (۵-۵) واژگان و مستشاران
۲۳۳	نمودار شماره (۵-۶) نسبت ورود واژگان خارجی در ارتش ایران

فصل اول

کلیات تحقیق

۱.۱ مقدمه

زبان فارسی که ما امروز بدان می خوانیم، می نویسیم و سخن می گوئیم، از دگرگونی برکنار نمانده است. این زبان که فارسی دری نامیده می شود، دنباله فارسی میانه است و فارسی میانه، خود نیز دنباله فارسی باستان است. فارسی دری نسبت به زبان های فارسی باستان و میانه چنان تغییر یافته که فهم آن دو نیاز به تحصیلات خاص دارد. (انوری، ۱۳۸۴: ۳۲۶)

وجود واژه های دخیل فراوان از زبان های عربی، ترکی، مغولی و اروپایی از مشخصات ویژه در زبان فارسی جدید است. زیرا بنابر دلایل سیاسی و اوضاع خاص اجتماعی از جمله استیلای تازیان، حکومت های ترکان و هجوم مغول به خاک ایران و تسلط آنان و اعقابشان در این دیار و توسعه روابط فرهنگی و سیاسی و تجاری ایران و اروپا در دوره قاجاریه، راه ورود واژه های بیگانه به زبان فارسی هموار شد. و در این حوزه بخش نظامی آن نیز از تحول بیشتری نسبت به حوزه های دیگر برخوردار شده است که اغلب ریشه آن را در نوع حکومت ها باید جستجو کرد. چرا که اغلب حکومت ها، حکومت های اتوکراسی (یکه تازی) بوده اند.

ورود واژه های عربی در زبان فارسی بسیار بارز است. باید توجه داشت که سیطره حکومت دستگاه خلافت عامل مهمی در ورود لغات فراوان عربی در زبان فارسی و به تبع آن لغات نظامی بوده اند.

ورود لغات «ترکی» به زبان فارسی دری نیز از قرون اولیه هجری با نفوذ قبایل ترک در آسیای میانه و تماس و ارتباط آنها با ایرانیان نواحی شمال شرقی آغاز می شود. از قرن هفتم با هجوم مغولان به ایران راه ورود واژه هایی از زبان مغول به فارسی گشوده شد. در زمان های اخیر نیز با توسعه روابط فرهنگی و سیاسی، اقتصادی ایران با ممالک اروپایی از جمله جنگ ها و تجارت ایران با روسیه، تأسیس دارالفنون و ورود استادان، معلمان خارجی با استفاده از مستشاران فرنگی، اعزام محصلان به خارج و ترجمه کتب از زبان های اروپایی، واژه ها و اصطلاحات و تغییرات فراوانی از زبان های مغرب زمین وارد زبان فارسی شده است. (باقری، ۷۳، ۱۱۶ و ۱۱۷)

براین اساس ما سعی کرده ایم که گوشه ای از این تغییرات که در بحث واژگانی اتفاق افتاده است برای خوانندگان ملموس کرده تا دیدگاه روشن و واضحتری از تغییرات واژگانی و در نهایت تغییرات زبانی را در جلوی خود ببینند و اتفاقی که می تواند هویت یک ملت را به مرور زمان دچار چالش کرده و خود را با گذشته اش بیگانه نماید و همچنین برای آن دسته از متخصصان علوم نظامی و دست اندر در پرورش و به کارگیری واژگان نظامی در محیط های نظامی زنگ خطری باشد تا در استفاده درست و حساب شده از واژگان نظامی بنمایند.

۲.۱ موضوع پژوهش

یکی از ویژگی های کلیه زبان های بشری، خلق واژه های جدید است. هر زبان برای تغییر یا گسترش واژگان خود شیوه ای در اختیار دارد که از آنها به عنوان فرآیندهای واژه سازی یاد می شود که بخشی از آن بخش صرفی دستور زبان را تشکیل می دهند. هرچند در حوزه ساخت واژه بحث اساسی بر سر قدرت لغت سازی عناصر ترکیبی و اشتقاقی است. فرآیندهای واژه سازی محدود به ترکیب و اشتقاق نیست. بلکه ویژگی های واژه سازی زیادی مانند سرواژه، اختصار، ادغام و... وجود دارند که تابه حال آن طور که باید در ساخت واژه برای معادل های بیگانه مورد توجه قرار نگرفته اند و در زبان فارسی می تواند در ساخت لغات جدیدی از آن استفاده کند.

نیاز به واژه سازی در زبان فارسی امروز که شدت، سرعت و حجم هجوم واژه های بیگانه آنها را تهدید می کند به بیش از هر زمان دیگری عمیقاً قابل لمس است در طول سالیان دراز زبان هایی مثل عربی به خاطر تمدن اسلامی و از فرانسه به دلیل تحصیل کرده هایی که به آنجا تردد داشتند و همچنین در عصر حاضر از نفوذ زبان انگلیسی نیز به دور نیستیم. پس برای مقابله با این معزل نیاز به واژه سازی داریم. برای واژه سازی ابتدا باید شناخت عمیقی از روش های آن در زبان فارسی پیدا کنیم و سپس به توان خلاءهای واژه سازی فارسی را رفع کرد. (مجله فرهنگستان زبان فارسی، ۱۳۸۰: ۲۴)

به این منظور این پژوهش جرعه کوچکی می تواند برای ملموس تر کردن لزوم واژه سازی در یک جامعه و محیط زندگی باشد. هرچند متخصصین این حوزه در این باره روش هایی برای مقابله با آن پیشنهاد کرده اند؛ اما به علت گستردگی و تخصصی بودن این حوزه به طور یقین می توانیم بگوییم که دین اصلی را که محافظت از زبان ملی و معیار است در جامعه نظامی و محیط های آموزشی و کتب تحریر شده نظامی، انجام نداده ایم.

در موضوع انتخاب شده هرچند به صورت گذرا به علت های ورود این واژگان پرداخته شده است؛ اما بیشتر به اتفاق هایی که در حوزه تحول واژگانی رخ داده است، توجه شده و این واژگان را مبنای تحول واژگان در محیط های نظامی می داند. و اغلب می خواهد این سیر تحول را در بستر تاریخ نظامی به تصویر بکشد.

۳.۱ اهمیت پژوهش

اهمیت تحقیقات مربوط به زبان فارسی، این میراث گرانبه ملی و فرهنگی ایرانیان برکسی پوشیده نیست. هر چه در گسترش زبان و زبانشناسی و دستور زبان و ادب و فرهنگ زبان فارسی نوشته شود نه تنها بسنده نیست بلکه قطره ای است در برابر دریای بیکران دانش.

ایران و ایرانی فرهنگ و ارزش پرتوان دارد که باید بدان بیالذ و نگذارد فرهنگی دیگر جایگزین آن شود. ما باید زبان خود را با پیشرفت دانش هماهنگ سازیم و همراه با زمان آن را تواناتر و سرشارتر نماییم. تاکنون پژوهش های فراوانی در این زمینه صورت گرفته است. ولی با توجه به اهمیت موضوع هنوز موارد زیادی می توان یافت که تحقیق بیشتر درباره آنها ضروری به نظر می رسد. بررسی ساختمان واژه یکی از این موارد است. مثل واژه شناسی و گزینش واژه های فارسی در برابر واژه های خارجی سال هاست که مورد توجه اصحاب علم و ادب قرار گرفته است. (دلیری، ۱۳۸۳: ۴۰)

این امر در سازمان هایی از قبیل فرهنگستان، کمیته واژگان نظامی ستادکل نیروهای مسلح و ارتش، مؤسسات تحقیقاتی، انجمن های علمی به طور گروهی یا توسط نویسندگان و یا مترجمان صورت گرفته است.

در عصر حاضر که با پیشرفت وسایل ارتباط جمعی و برخورد تمدن‌ها و کشورها به خاطر روابط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و غیره، سیر واژه‌های بیگانه هم‌آهنگ سریع‌تری به خودگرفته است و محققان دلسوز و متعهد کشورمان را می‌طلبد که به جایگزینی و ساخت واژه‌های بومی در مقابل واژگان بیگانه قد علم کنند و این امر جزء در شناخت ویژگی‌ها و امکانات و توانایی‌های زبان فارسی امکان‌پذیر نیست. پس از شناخت زبان فارسی و واژگان اصیل آن، می‌توانیم برای واژگان تخصصی که در حرفه خاصی مثل ارتش و نیروهای مسلح کاربرد دارد توانا شویم و جایگزین‌های مناسب را برای آن معادل‌یابی کرده و استفاده کنیم. اهمیت پژوهش حاضر نیز در گروه شناخت از کلیه واژگان نظامی در تاریخ نظامی بوده که واژگان سره از ناسره را برای اهل فن و متخصص در واژگان شناسایی و قدم محکمی است برای کسانی که می‌خواهند از مرز و بوم فرهنگ و زبان و ادب فارسی خود در همه حوزه‌ها پاسداری کنند، برداریم. چرا که حوزه انتخاب شده در این پژوهش تاکنون از نگاه‌های اکثر پژوهشگران حوزه زبان فارسی و نظامی به دور افتاده است. و برای این که اهمیت پژوهش و تغییر و تحول در بخش واژگان بر اهل فن آشکار گردد باید بدانیم که «تغییر و تحول در بخش واژگان بیش از سایر بخش‌های زبان رخ می‌دهد. نظام آوایی و قواعد نحو کمتر زیر نفوذ عامل‌های خارجی از جمله زبان بیگانه قرار می‌گیرند. درحالی که نفوذ واژه‌های بیگانه حد و حصری نیست. دغدغه اصلی حفظ هویت فرهنگی ایجاب می‌کند که در برابر هجوم بنیان‌کن واژه‌های بیگانه چاره‌اندیشی کنیم.» (مجله فرهنگستان زبان فارسی، ۱۳۸۰: ۳۱)

۴.۱ اهداف پژوهش

نگارنده قصد دارد به تحلیل جامعی از فرآیندهای تشکیل واژگان نظامی در زبان فارسی و تحول آن واژگان در طول تاریخ پی‌ببرد و ضمن شناخت طریقه تشکیل واژگان و راه‌های ورود آن واژگان و علل ورود آنها بتواند دانش اهل زبانی در بخش ساختواژه نظامی را انعکاس دهد. همچنین ارتباط تنگاتنگ بین واژگان نظامی را با زبان فارسی آشکار کرده تا نقش زبان فارسی را در خصوص نحوه استفاده و معادل‌یابی واژگان نظامی با واژه‌های بیگانه برای اهل فن و متخصص در این زمینه تبیین نماید.

اهدافی که در این پژوهش دنبال می شود اغلب اهداف ملی و فرهنگی است. برای این که هر ملتی بخواهد استقلال هویتی داشته باشد و بتواند در بحران های هویتی از خود دفاع کند بایستی بتواند از ورود واژگان بیگانه تا جایی که امکان دارد ممانعت به عمل آورد. در حوزه نظامی و امنیتی این تهدید بیشتر احساس می شود به طوری که اگر به گذشته تاریخی نظامی نظری اجمالی بیفکنیم، خواهیم دید که تحول و تغییرات واژگانی به مراتب از گستردگی زیادی برخوردار بوده است و می طلبد جایگاهی سازمان یافته در بدنه یگان های نظامی تشکیل شود تا ورود واژگان بیگانه و هرز به محیط های نظامی جلوگیری شود.

۵.۱ پرسش های پژوهش

الف- سؤال اصلی :

آیا واژگان نظامی در زبان فارسی در طول تاریخ از تغییر و تحولات سیستماتیک برخوردار شده است؟

ب- سؤال های فرعی :

تحول ساختواره یی واژگان نظامی زبان فارسی چگونه بوده است؟

آیا تحول واژگان نظامی تابع لشگرکشی ها و جنگ ها بوده است؟

بیشترین تحولات واژگان نظامی زبان فارسی در چه دوره تاریخی رخ داده است؟

آیا تحول واژگان نظامی تابع روابط نظامی و حضور کارشناسان خارجی بوده است؟

آیا زبان عربی تأثیر بیشتری در واژگان نظامی زبان فارسی برجای گذاشته است؟

۶.۱ روش های پژوهش

با توجه به اهداف و ماهیت موضوع تحقیق و امکانات اجرایی، روش تحقیق از نوع تحقیق محتوایی است. که پژوهشگر با استفاده از روش تحلیل محتوا و تمام شماری و با مراجعه به متون ادبی و تاریخ نظامی موجود از قرون گذشته تا به امروز واژگان نظامی به کار رفته در آنها را به دقت بررسی و جمع آوری نموده است.

گردآوری اطلاعات در این پژوهش به صورت کتابخانه ای بوده و نگارنده اسناد و مدارک مکتوب در حوزه ساختواری زبان و همچنین پایان نامه ها و مقالات متعددی که در این خصوص نگارش یافته را بررسی و از آنها فیش برداری نموده است و از چک لیست تحلیل محتوی و جداول محقق ساخته هم استفاده به عمل آمده است.

در این تحقیق اطلاعات در مورد ادبیات و مبانی تحقیق با اتکا به کتاب ها و مقالات و نشریات و پایان نامه ها و تحقیقات موجود در کتابخانه ها و مراکز فرهنگی کشور از جمله کتابخانه ملی، کتابخانه های نظامی ارتش و... صورت گرفته از کتاب های تاریخی و کتاب هایی که مرجع اند مثل شاهنامه، تاریخ طبری، تاریخ چهارهزار ساله ارتش ایران و... بهره برداری و به عنوان جامعه آماری استفاده می کنیم.

۷.۱ کلید واژه ها

ساختواژه

ساختواژه بخشی از دستور زبان است که ساخت واژه را مورد تحلیل و بررسی قرار می دهد. واحد بسیط این تحلیل تکواژ[□] است. (کلباسی، ۱۳۸۰: ۱۹).

واژه

از نظر لغوی واژه به معنی کلمه و سخنی است که از سه حرف یا بیشتر ساخته شده باشد. (دهخدا: ۱۳۳۴)

[□] morpheme

تکواژ

کوچکترین واحد معنی دار یا نقشمند را تکواژ می نامند که در سلسله مراتب واحدهای دستور زبان در ساختمان کلمه به کار می رود.

تکواژ آزاد و مقید[□]

تکواژ آزاد را می توان به عنوان کلمه مستقل به کاربرد ولی تکواژ مقید را نمی توان به تنهایی و مستقل به کاربرد بلکه به صورت های دیگری می چسبد.

وند[□]

تکواژهای مقیدی که نمی توانند به صورت مستقل به کار روند بلکه به صورت های دیگری می چسبند را وند می گویند.

وندهای تصریفی و اشتقاقی[□]

وندهای تصریفی نقش نحوی دارند؛ یعنی کلمه را برای نقش معینی در ساخت های نحوی پردازش می دهند و کاربردشان قیاسی است. یعنی با همه اعضای یک مقوله از کلمات می توانند به کار روند و کمتر استثناء می پذیرند و پربسامدترین نوع زایایی را دارند. وندهای تصریفی براساس قواعد عام موجود در اذهان سخنگویان با صورت های آزاد ترکیب می شوند. وندهای اشتقاقی نقش واژه سازی دارند و تعدادشان از وندهای تصریفی بیشتر است و از نظر محل قرارگیری نسبت به وندهای تصریفی به پایه نزدیکترند. (فالك، ۱۳۷۷: ۶۱)

[□] free and bound morpheme

[□] affix

[□] inflectional

اشتهاق

یکی از رایج ترین و پرکاربردترین فرآیندهای واژه سازی در اغلب زبان های بشری اشتقاق می باشد. و آن عبارت از ساخت کلمه از تعدادی از عناصر موسوم به وند.

ابداع

یکی از فرآیندهای واژه سازی، فرآیند ابداع یعنی به وجود آوردن کلمه های کاملاً جدید می باشد.

وام گیری

یکی از رایج ترین منابع برای کلمات جدید در اغلب زبان ها و از جمله زبان های فارسی و انگلیسی وام گیری یعنی گرفتن کلمه از زبان های دیگر می باشد.

ترکیب

در ترکیب دو کلمه با هم ترکیب می شوند و صورت زبانی جدیدی به وجود می آورند.

ادغام

در ادغام دو صورت مجزا برای تولید یک تک عبارت جدید ترکیب می شوند ولی در این فرآیند بخش اول یک کلمه به بخش آخر کلمه ی دیگری الحاق می شود. (اگرادی، ۱۳۸۰: ۱۷۵)

سرواژه

بعضی از کلمه ها از اولین حروف مجموعه ای از کلمه های دیگر تشکیل می شوند و معمولاً با حفظ هویت دستوری خود، در زبان به عنوان واژه جدیدی به کار می روند که سرواژه نامیده می شوند.

(همان، ۱۷۵)